ישיבת הגולן
ישיבה גבוהה והסדר

דברים פרק כה, ה-יא

כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין־לוֹ לֹא־תִהְיֶה אֵשֶׁת־הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ: וְהָיָה הַבְּכוֹר אֲשֶׁר תֵּלֵד יָקוּם עַל־שֵׁם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא־יִמָּחֶה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל: וְאִם־לֹא יַחְפֹּץ הָאִישׁ לָקַחַת אֶת־יְבִמְתּוֹ וְעָלְתָה יְבִמְתּוֹ הַשַּׁעְרָה אֶל־הַזְּקֵנִים וְאָמְרָה מֵאֵן יְבָמִי לְהָקִים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל לֹא אָבָה יַבְּמִי: וְקָרְאוּ־לוֹ זִקְנֵי־עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ: וְנִגְּשָׁה יְבִמְתּוֹ אֵלָיו לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ וְיָרְקָה בְּפָנָיו וְעָנְתָה וְאָמְרָה כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו: וְנִקְרָא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל: ס

רמב"ן דברים פרק כה (נפטר בארץ ישראל ה' ל)

(ה) ענין היבום וסודו והחליצה וטעמה, כבר הזכרתים (בראשית לח ח):

(ו) וטעם והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת - איננו כפשוטו שיקראו הבן הראשון בשם המת ראובן או שמעון כמוהו, שהרי בבעז נאמר כן (רות ד י) ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו, ולא קראו אותו מחלון. אבל הכתוב הזה על דרך האמת הבטחה, והנה הוא כפשוטו. וסמכו בו רבותינו (ספרי קנו, יבמות כד א) מדרש, שיהא גדול האחים מיבם, ושהאילונית אינה מתיבמת, וכן אשת הסריס ששמו מתוי. וזה כולו אסמכתא, כי האילונית ואשת הסריס מגופיה דקרא נפקי:

ריקאנטי (ר' מנחם ריקאנטי, נפטר באיטליה, ה' ע)

וסוד על שם אחיו, ידעת פירוש שם כי הוא רמז לנפש. ואולי תשאל לפי הסוד שרמזנו אם תלד נקבה, וראיתי לקצת המקובלים אחרונים כי לפעמים יתחלפו הזכר לנקבה, ועל כן תקנו במאה ברכות שלא עשאני אשה מפני שאפשר להיות כך. גם טעם שלא עשאני גוי תבין מעתה לפי כוונתם. ואם קבלה נקבל.

רות פרק ד

וַיֹּאמֶר בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת כָּל אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלְךְ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן מִיַּד נָעֳמִי: וְגַם אֶת רוּת הַמֹּאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה לְהָקִים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחֲלָתוֹ וְלֹא יִכָּרֵת שֵׁם הַמֵּת מֵעִם אֶחָיו וּמִשַּׁעַר מְקוֹמוֹ עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם: וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּשַּׁעַר וְהַזְּקֵנִים עֵדִים יִתֵּן יְקֹוָק אֶת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתֶךָ כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וַעֲשֵׂה חַיִל בְּאֶפְרָתָה וּקְרָא שֵׁם בְּבֵית לָחֶם: וִיהִי בֵיתְךָ כְּבֵית פֶּרֶץ אֲשֶׁר יָלְדָה תָמָר לִיהוּדָה מִן הַזֶּרַע אֲשֶׁר יִתֶּן יְקֹוָק לְךָ מִן הַנַּעֲרָה הַזֹּאת: וַיִּקַּח בֹּעַז אֶת רוּת וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּתֵּן יְקֹוָק לָהּ הֵרָיון וַתֵּלֶד בֵּן: וַתֹּאמַרְנָה הַנָּשִׁים אֶל נָעֳמִי בָּרוּךְ יְקֹוָק אֲשֶׁר לֹא הִשְׁבִּית לָךְ גֹּאֵל הַיּוֹם וְיִקָּרֵא שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל: וְהָיָה לָךְ לְמֵשִׁיב נֶפֶשׁ וּלְכַלְכֵּל אֶת שֵׂיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָנִים: וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי לוֹ לְאֹמֶנֶת: וַתִּקְרֶאנָה לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֶלֶד בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי יִשַׁי אֲבִי דָוִד: פ

בראשית פרק לח, ו-יא

וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר: וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְקֹוָק וַיְמִתֵהוּ יְקֹוָק: וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ: וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזֶּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו: וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְקֹוָק אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ:

רמב"ן בראשית פרק לח

(ח) ויבם אותה והקם זרע לאחיך - הבן יקרא על שם המת, לשון רש"י. ואין זה אמת, כי במצות התורה נאמר גם כן (דברים כה ו) יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל, ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת, ואמר בבועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון (רות ד י):

ועוד, שאמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע, ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת, ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן. ולא אמר הכתוב "ויאמר אונן" אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע, כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע:

אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם, ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע. והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האת, והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה, כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת:

והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה. ולא ידענו אם היה המנהג קדמון לפני יהודה. ובבראשית רבה (פה ה) אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה, כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו. וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים, רצה הקדוש ברוך הוא להתיר איסור אשת האח מפני היבום, ולא רצה שידחה מפניו איסור אשת אחי האב והבן וזולתם, כי באח הורגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם, כמו שהזכרתי:

והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם, וקוראים אותו בית חלוץ הנעל (דברים כה י) כי עתה חלץ מהם, וראוי הוא שתעשה המצוה זאת בחליצת הנעל. וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה, הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה, באותם שלא יהיה בהם איסור השאר, וקראו אותו גאולה, וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות. והמשכיל יבין:

ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) עשין עשה עו: עכ"פ מבואר דלדעת הרמב"ן והריטב"א והר"ן עיקר מצות יבום אינה אלא להקם זרע. ולא יצא ידי חובתו אלא בביאה שראוי' להתעבר בה.

העמק דבר דברים פרק כה
(ה) ולקחה לו לאשה ויבמה. בס' בראשית ל"ח ביארנו משמעות יבום שאין רוצה בה להיות לו לאשה, אלא בא עליה ביאה אחת שהיא נקראת הקמת שם וסגולה לנשמת אחיו המת, ופשט פרשה זו כך הוא, דעושה כמו שהוא רוצה, או לקחה לו לאשה, אם רוצה בה רשאי ליקחנה לאשה, או ליבמה, אם אינו רוצה בה לאשה מ"מ יבמה בביאה אחת ואחר כך יגרשנה:
(ז) לקחת את יבמתו. להיות לו לאשה עולמית:
ואמרת. אין הפי' כמו לעיל כ"א כ' כ"ב ט"ז, אלא בדבור ממש, ולמד מענינו בסמוך וענתה ואמרה שהוא בלשון הקדש דוקא, וגם שיהא דוקא אתרים מקרין, כדאיתא בירו' בכורים פ"ג אין עני' אלא מפי אחר, ומכל זה למדנו שהוא דבור ממש, ומזה למדנו בכל הפרשה:
לא אבה יבמי. אינה יכולה לקבול עליו על מה שאינו רוצה ליקחנה לאשה, שאינה נושאת חן בעיניו, ואי אפשר לדור עם אשה תמיד בלי נשיאת חן, אבל ע"ז קובלת שלא אבה יבמי, ביאה אחת היה לו לבעול אפי' בלא נשיאת חן, אלא לשום מצוה:
(ח) וקראו לו זקני עירו וגו'. לפי הפשט והמשך הכתובים יקראו אותו ושואלים על מה הוא ממאן:
ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה. לאשה אינו רוצה בה, והדבר מובן שאינו יכול להתגבר על טבעו לבעול אשה שלא לשם אישות, אף על גב שהיא מצות יבום, אינו יכול לכבוש את טבעו מפני המצוה, [ועמש"כ בס' בראשית ל"ט ח'], זהו המשך הכתובים לפי הפשט. אבל לפי הקבלה שהוא למד מענינו דואמרה מאן יבמי, הוא מצוה שתאמר זה הלשון בלשון הקדש, א"כ אי אפשר לפרש שהוא דבור בית דין עם היבם לאחר שאמרה מאן יבמי וגו', כי אם לפני זה, ואם כן סדור הכתובים קשה, מש"ה העלו חז"ל לפרש וקראו לו זקני עירו ודברו אליו, שבית דין משיאים לו עצה שלא לייבם אם הוא זקן והיא ילדה או להיפך, ומפרשים הכתוב שבשני אופנים יאמר לא חפצתי לקחתה, או אם לא יחפוץ האיש וגו', או שהוא היה חפץ לקחת אותה, אבל וקראו לו זקני עירו ודברו אליו שאינו ראוי לעשות כן, ולייבם שלא בתורת אישות אינו יכול כמש"כ, אזי בשני אופנים הללו, ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה. והוא כענין כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ה"נ אפי' בחייבי לאוין וכדומה שאין ב"ד מניחין אותו ליבם, יכול לומר לא חפצתי:
(ט) וחלצה נעלו וגו'. ידוע לכל שיש בזה דבר סוד בעניני הנפש, ועי' מש"כ הרמב"ן פ' וישב. מ"מ יש להסביר הענין דכמו דכתיב במשה ויהושע של נעלך מעל רגלך, וביארנו בפ' שמות [ג' ה'] שהוא הפשטת טבע הגוף והליכות דרך ארץ להיות מיוחד לעבודת ה' ולעמוד לפניו, אמנם שם מיירי להיות תמיד מרכבה לשכינה ואין כל אדם בישראל מצוה להיות בזה האופן, אבל מ"מ אם בא ליד האדם מישראל עסק מצוה לשעה שאי אפשר לעשותה אם לא בהפשטות טבע העולם והוא המנעל מעל רגלו, ה"ז מצוה וחובה לעשות כך באותה שעה, ויהא המצוה דוחה טבע גופו, והנה היבם אינו יכול להפשט את מנעלו כרגע, שהרי משום זה אינו רוצה ליבם בשביל שאינו רוצה בה לאישות, על כן המצוה שהיבמה תחלוץ נעלו מעל רגלו, כאומרת אליו שאתה בעצמך אינך יכול להפשיט המנעול:
וירקה בפניו. על זה הדרך שאינו יכול לכבוש טבע גופו בשביל המצוה לבנות בית אחיו:
וענתה. בלשון הקדש, ירושלמי ביכורים, ודוקא מפי אחר, וכ"ה במשנה פ' מצות חליצה [ק"ו ב']:
(י) ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. הוא לאות שאינו מכלל יראי ה' וחושבי עבודתו ית', שהרי הוא חלוץ הנעל ולא הפשיט בעצמו: